

SETÄLÄ katsoo *kade* -sanan kuuluvan yhteen *kato* -pesyeen kanssa (FUF XIII, s. 372) perustelematta yhdistelmäänsä. Merkityso pilliselta kannalta tuntuu vaikealta ymmärtää tällaista rinnastusta.

Suomen verbi *katua*, jonka Hakulinen arvelee olevan jo ennen Agricolaan aikaa kirjakieleemme vakiintuneita kristinopin sanoja (Suomen kielen rakenne ja kehitys II, s. 113), saattaa sekin kuulua *kade* -pesyeeseen. *Katua* on alkuaan refleksiiviverbi. Esim. sanonta *kadun kauppaani* on voinut ennen merkitä 'kiukkuilen kauppaani, olen vihoissani kaupastani', ja vastaavasti sanonta *minua kaduttaa kauppani* olisi ollut samaa kuin 'minua kiukuttaa kauppani'. Näistä käytöistä on voitu vähitellen johtua ylevämpään 'katumiseen', jollaisessa merkityksessä sana Agricolalla uskonnollisessa kielessä esiintyy.

Erillään edellämainituista on ilmeisesti pidettävä se **kade*, jota edellyttää vaillinainen *kateissa* 'kadoksissa' -paradigma ja joka tietysti on vanhan omaperäisen *kadota* -verbin sukulaisia.

PÄIVÖ OKSALA

Hämäläismurteiden päiväässä ja päiväissä.

F. F. Ahlman, joka Hauholla syntyneenä ja Hämeenlinnassa koulutensa aloittaneena tunsu seudun hämäläismurteita, kirjoitti v:n 1861 Mehiläisessä: »Kun etelä-Hämeessä, Hämeenlinnan kulmilla, puhutaan ajasta eli aika-kaudesta, jonka osalle joku kauvemmin tehty eli tehtävä työ tasan kulleki semmoiselle yhtäläiselle ajalle luettuna ja jaettuna tulee, niin aikaa osoittava sana kuuluu toisen-laiselta ja toisi-runkoselta kuin tavallisesti muita sillä osotettavia käsityksiä sanottaessa. Silloin äännetään: *päiväässä, viikkoossa ja vuoteessa*. Kun esm. sanotaan: se piika kutoo kymmenen kyynärää *päiväässä*, sepä merkitsee, että, kun piika kutoo kangasta paraan taitonsa taikka voimansa mukaan, useammat päivät, kuinka monta hyvänsä, niin hän kunaki päivänä saa kudotuksi 10 k:rää, eli toisin sanoen, kunki päivän osaksi tulee 10 k:rää. Tämösiä esimerkkiä olkoot: tuo mies kutoo hyvin verkon *viikkoossa* (— joka viikko eli kunaki viikkona); naapurin poika juottaa hevoset kolmasti *päiväässä*; tuskinpa täältä päästään kerran *vuoteessa* kirkkoon; meidän tehdään isännälle kaksi kaupungin-reisua *vuoteessa*. Mutta muistettava on myös, että näitä pisempiä sana-runkoja käytetään silloinki, kun yleisesti puhutaan ajasta, jonka rajain sisällä jotaki tapahtuu tahi tehdään; esm. kyllä täältä päiväässä Hämeenlinnassa käy; et tuota kangasta saa viikkoossa kudo-

tuksi; j.m.m., joiden-kaltaisissa lauseissa tavallinen kirjoitus-kieli sanoo: päivässä, viikossa j.n.e.» (ss. 252—253).

Tämä ajanilmaustyyppi on myös Lönnrotin sanakirjassa, jossa hakusanojen *päiväs* ja *viikos* kohdalla on mm. seuraavat esimerkit: *meillä tapetaan kaksi rihtä viikkoissa (viikkoessa) l. viikkoossa* 'hos oss tröskas två rior i veckan'; *päiväässä l. päiväissä* 'på en dag (päivässä)'. Lisäksi mainitaan aakkosjärjestyksen mukaisissa paikoissa muodot *vuoteissa* 'under årets lopp, på ett år (?)', *tuntiissa* 'på en timme (tunnissa)', *suveissa* 'under sommarns lopp', *syksyissä* 'under höstens lopp', sekä *talvi* sanan kohdalla *talveissa* 'under vinterns lopp'.

Muodot *päivässä* ja *päiväissä* esiintyvät nykyään melkoisen laajalla länsisuomalaisella alueella, nimittäin Hämeen läänin puoleisissa hämäläismurteissa kaakkoishämäläisiä murteita kuitenkin lukuunottamatta, Länsi-Uudenmaan murteissa, Someron-Somerniemen murteessa, länsiyläsatakuntalaisissa murteissa, näiden läntisissä naapurimurteissa, Porin seudun murteessa, Ala-Satakunnan murteistossa sekä ns. Turun ylämaan murreryhmässä. Ne ovat outoja paitsi kaikille itämurteille myös Tornion murteistolle, Etelä-Pohjanmaan murteelle, kaakkoishämäläisille murteille ja lounaismurteille. Alueeltaan laajempi on pitkävokaalinen *päivässä* (resp. *päiväsä*, *päiväs*), mutta myös diftongityypin *päiväissä* (resp. *päiväisä*, *päiväis*) levinneisyys on melkoinen. Merkille pantavaa on, että *päivässä* ja *päiväissä* eivät yleensä muodosta mitään selvästi toisistaan eroavaa aluetta, vaan paikoin kuulee molempia aivan sekaisin. Tyyppien levinneisyys samoin kuin niiden käytäntö käy tarkemmin ilmi seuraavista murre-esimerkeistä.¹

Hämeen läänin puoleisissa hämäläismurteissa on yleensä pitkä vokaali. *päivässä* asu tunnetaan täällä alueella, jonka reunapitäjiä ovat Urjala, Janakkala, Längelmäki, Ruovesi ja Kuru. Jokin esimerkki: *päivä viikkoossa* Urjala, *päiväv viikkoossa*, *Minäkin saam maksaan neljä viissataa markkaa vuateess ojiin aina* Kylmäkoski, *Se seilas kakstoista penikulmaa tuntiissa* Akaa, *Vuateessa on kolmessataa kuuskymmentä viis päivää* Akaa — Sääksmäki (Kannisto, *Lauseopillisia havaintoja* s. 98), *päivässä, viikkössa, vuatēssa* Sääksmäki, Kalvola (täällä usein myös *päiväs*; A. V. Koskimiehen tiedonannoissa on Kalvolasta *päiväässä* 'päivässä, päivän mittaan' SS), Tyrväntö [esim. *kaks päivä viikkössa tehtin taksvärkkiä hevosella*; Kettusen murrenäytteissä: *mē käättin siälä kerram (päivässä) päiväliselä* SM I 37)], Hattula (myös Tuomolan sanastossa SS: pyykki pestään *kaks kertä vuä-*

¹ Murretiedot ovat yleensä kirjoittajan omista muistiinpanoista. SS (= Sanakirjasäätiö) merkinnällä varustetuista useimmat ovat tulleet vastauksina Sanastajassa julkaistuun kyselyyn (Mielenkiintoisia sanoja 954).

tēssa), Renko, Janakkala, Vanaja, Hauho (täällä ei aivan yleinen), Pälkäne, Kangasala, Sahalahti, Kuhmalahti, Eräjärvi, Längelmäki, Orivesi, Juupajoki, Ruovesi, Kuru, Teisko, Ylöjärvi, Pirkkala, Lempäälä, Tottijärvi (samoin myös Rekolan sanamuistiinpanoissa: *kyllä semmotten tyän päiväessä 'yhdessä päiväessä' tekee SS*), Vesilahti (myös Kanniston lauseopillisessa tutkimuksessa s. 98: *vuarokauteessa*).¹

Tällä alueella on paikoin — mutta ei kaikkialla — *päivässä* tyyppin rinnalla *päiväissä*: *Se vuataa saavillisem päiväissä, kerrav viikkoissa* Urjala, *Kymmenen miestä tekee sentään koko läven heinääm päiväissä, Kahrestis siällä vuateissa viljakkil leikataan* Akaa (Kannisto, mt. ss. 97—98), (vasikoita) *juatettin kahrestip päiväissä* Hattula (Tuomola SS), *päiväissä, viikkoissa, vuateissa* Pälkäne (esim. *sätin aina ni kolmen neljä sävillista päiväissä*, nim. kuoreita; *olisko päiväissä pässük kiärrettüä; ei maksohuviakam pilette kuj jos kerran suvveissa*), Sahalahti, Kuhmalahti (esim. — — — *että voi päiväissäkin käülä*), Längelmäki (esim. *lukkari kävi kerta viikkoissa küläskunnissa*, nim. koulua pitämässä), Orivesi (esim. *sata sültä päiväissä*), Tottijärvi (täällä harvin.; myös Rekolan Tottijärven sanastossa on *viikkoissa*, SS).

Kumpikin tyyppi on outo esim. jo Tuuloksessa, josta sen tosin on suht. myöhäänkin voinut hävittää pitäjän murteessa (erittäinkin Tuuloksen eteläpään kansankielessä) selvästi havaittava Lammin murteen vaikutus. Lammilla samoin kuin koko kaakkoishämäläisten murteiden alueella ilmaus on kutakuinkin outo.² Myöskään Virroilla näitä muotoja ei tavata. Runonkerääjä B. A. Paldanin muistiinpanoissa Virroilta on kyllä sananlasku: Vähä päiväessä, paljo viikossa (SKS I G 6,1), mutta siinä oleva *päiväessä* on nähtävästi peräisin Paldanin oman kotiseudun Ruoveden kansankielestä. Paldanin muistiinpanojen kieliasussa on runsaasti muitakin ruoveteläisyyksiä.

Kaikkialla lounaishämäläisissä murteissa on *päiväs*, *viikkös*, *vuatēs* Humppila, Ypäjä, Jokioinen, Forssa ja Tammela. Diftongia ei täällä

¹ Vain Vesilahden Rämpeössä (lähinnä Tyrvään rajaa), missä inessiivin päätteenä on *-sa* (ks. LYSMÄH I s. 229), kuulee tässä ajanilmauksessa yksinäis-s:llisiä muotoja *päiväsä* ja *päiväisä*.

² Vastauksena Sanastajassa julkaistuun kyselyyn Vilho Nurmi tiedottaa Askolasta: »Olen kuullut vain kolmen henkilön käyttävän muotoa *vuatees*. Näistä kaksi on syntyisin Askolasta ja kolmas Porvoon maalaiskunnasta», mainiten samalla esimerkkilauseen: »Tämmöseskii talos menee vähä paljo halkoi *vuatees*.» Nurmen mukaan on Askolassa yleensä: »kolme kertaa viikos, yks kerta kuus, kahrest vuares». — Dosentti R. E. Nirvi on maininnut tämän kirjoittajalle, ettei hän ole kuullut askolaisessa kotimurteessaan *vuatees* tyyppiä.

yleensä kuule paitsi Ala-Satakunnan murteistoon välittömästi rajoittuvan Humppilan kansankielessä: *päiväis, vuateis* (Sillanpää SS). — Aivan samoin on Someron—Somerniemen sekamurteessa (esim. *lupsä litram päiväs*) sekä Länsi-Uudenmaan Nummella (Salin SS, Saario SS) ja Sammatissa (täältä on mainittu lisäksi *suvēs, tuntīs*; Lietzén SS).

Länsiyläsatakuntalaisten murteiden eteläosassa on aina diftongi: *päiväissä, vikkoissa, vuateissa* Tyrvää (täällä joskus myös yksinäis-s: *päiväisä* jne.; Ojansuun Tyrvään murteen sanakirjassa on *päiväissä*), Kiikka, Kiikoinen (esim. *ei toisek käük kertä vuateissa*, nim. kirkossa), Karkku (esim. *üks miäs nittä sem päiväissä*; lisäksi: *suvveissa, talveissa, süksüissä, kukauteissa*), Suoniemi (osaksi) ja Mouhijärvi (esim. *koitettin kuka usiamman kimpun sai klührattua vuarokauteissa*). Vain Suoniemen itäosassa on tällöin pitkä vokaali: *päivässä, vikkōssa, vuatēssa*. Suoniemen itäosan murteessa on useita muitakin pitäjän länsiosan kansankielestä poikkeavia piirteitä, jotka ovat sille yhteisiä Vesilahden—Tottijärven murteen kanssa ja — ainakin useimmassa tapauksessa — idästä lääninrajan yli kulkeutuneita.

Laviassa edustus ei ole yhtenäinen. Pitäjän eteläpää liittyy niin tässä kuin monessa muussakin murrepiirteessä ysat. murteiden eteläosaan: *päiväissä, vikkoissa, vuateissa*, mutta pohjoispäässä, jossa ilmauksen käyttö on paljon harvinaisempaa, esiintyvät sekamuotoiset *päivässä, vikkossa (vīkosa + vikkōssa = vikkossa), vuatessa*, joita kuulee myös naapuripitäjässä Suodenniemellä (täältä lisäksi *suvessa*).

Länsiyläsatakuntalaisten murteiden pohjoisosassa, johon kuuluvat pitäjät Hämeenkyröstä Etelä-Pohjanmaan rajalle, puheena oleva ajanilmaus käy harvinaisemmaksi. Kankaanpäässä ja Parkanossa se on jo hyvin harvinainen ja murrealueen pohjoislaidalla Kihniöllä, Karviassa ja Hongonjoella kokonaan outo (täällä sanotaan esim. *kaksikik kertä päiväs* niinkuin Etelä-Pohjanmaan puolellakin). Niissä länsiyläsatakuntalaisten murteiden pohjoisosan pitäjissä, missä ilmaus tunnetaan, se on pitkävokaalinen: *päivēsä, vikkōsa, vuatēsa, suvēsa* Hämeenkyrö, *päivēsä, vikkōsa, vuatēsa*; *päivēs, vikkōs, vuatēs* Viljakkala, *päivēs, vikkōs, vuatēs* Ikaalinen, *päivēs, vikkōs, vuatēs* Jämijärvi, Kankaanpää (harvin.), Parkano (harvin.; pohjoisosassa pitäjää aivan outo). — Edellisten rinnalla kuulee joskus Hämeenkyrössä ja Viljakkalassa muotoja *päivēssä, vikkōssa (päiväv vikkōssa tehin taksvärkkiä), vuatēssa*¹, joihin geminaatta-s ilmeisesti on tarttunut Hämeen läänin puolelta.²

¹ Lahdenmaa mainitsee Viljakkalasta pitkävokaalisen *päiväässä* ohella myös diftongityyppiin kuuluvan *kuukauteis* (SS), jollaista en itse ole Viljakkalassa kuullut.

² Hämeenkyrön sanastoon liittämässään havaintokokoelmassa »Kielipillista» ja

Länsiyläsatakuntalaisten murteiden läntisten naapurimurteiden pohjoispitäjissä Siikaisissa ja Merikarvialla puheena olevaa ajanilmausta ei käytettäne ollenkaan. Muualla tässä murreryhmässä sitä kuulee harvahan kisti ja silloin aina pitkävokaalisena. Esimerkkejä: *päiväs*, *vikkös*, *vuatēs* Pomarkku, Noormarkku, Ahlainen [täällä myös *stundīs(a)*]. Tavallisesti vastaavassa käytännössä on vain kantasanojen inessiivi: *pari trükiä* 'kertaa' *päiväs* Siikainen, *naula päiväs* Noormarkku, *kerta stundīs* Ahl. *vuates* tyyppin on täältä todennut myös Salu Latvala: »Senlaatuisissa lauseissa kuin kolme viimeistä [nim. *Reisun viikos kulkee kyläs* Siikainen, *Siälä käytiin sitte kerran vuades kirkos* Noormarkun Lassila, *Kaks kertaa vuades* Pomarkku] kuulin jonkun kerran käytettävän johdannaisuutta *vuates*, esim. *Kerran vuates* (A = Ahlainen). *Lyseoskin se luki kaks luakkaa vuates* (P = Pomarkku)» (Lauseopillisia havaintoja Luoteis-Satakunnan kansankielestä s. 30).

Porin seuduilla on aina *päiväs*, *vikkös*, *vuatēs*, *kūkauteēs* Pori (esim. *kol nel kerttä vikkös*), Ulvila¹, Nakkila, samoin Kullaalla: *vīskolmatta pennī päiväs*, *kaks rihtä tapettim päiväs*, *kūs markkā vikkös*, *ne mennē talvēs* [s. nuu (nim. polttopuut) kuluvat talven mittaan].

Punkalaitumella, jonka eri tahoilla pitäjää hieman vaihteleva kansankieli liittyy hyvin likeisesti viereisen Tyrvään murteeseen mutta jonka murteella on yhtymäkohtia myös Ala-Satakunnan murteeseen, ilmaus esiintyy seuraavissa asuissa: *päiväissä*, *vikkoissa*, *vuateissa*, *kūkauteissa*, *surveissa* (näin usein esim. Liitsolassa ja ns. Pärnänmaassa, jotka rajoittuvat Tyrvääseen); *päiväisä*, *vikkoisa*, *vuateisa*, *talveisa*, *surveisa* (pitäjän tavallisin edustus). Kanniston lauseopillisessa tutkimuksessa on Urjalan — Punkalaitumen rajoilta: *Usseemmankin kerrav välistä surveisa* (s. 98).

Ala-Satakunnassa ilmaus tunnetaan niinikään. Täällä on sekä diftongia että pitkää vokaalia: *päiväissä*, *vikkoissa*, *vuateissa* (lähellä Tyrvään rajaa, esim. Rekikosken kulmalla); *päeväisä*, *vikkoisa*, *vuateisa*; *päeväis*, *vikkois*, *vuateis* Huittinen, *päiväissä*, *vikkoissa*, *vuateissa* Keikyä, Kauvatsa, *kūlmar se tälä kүү kerram päiväis* Vampula (Lepistö SS), *v a n n i sano nīn torēstāns et hän sā satā markkā päiväisä* Loimaa (Ilma Hakulinen SS), *päeväisä*, *vuateisa* Mellilä ~ *päivässä*, *vikkōssa*, *vuatēssa* Kokemäki (Lehtonen SS), *s_oli parhaita klihtäji(ā ko kүүmmen kimppu(ā pellavia) klihtas päeväsä* Vampula (Lepistö SS), *sīnā mennē kolmattakүүmmētā markkā vuatēsa* Loimaa (Ilma Hakulinen SS). — Samoin on ns. Turun ylämaan murre-

sanastossaan Ilmari Kohtamäki mainitsee esim. seuraavat muodot: *päivēsä*, *kolmek kertā vikkōsa*, *kaks kertā vuatēsa* (esim. *kolmek kovā päivä trenņillä vuatēsa : lukusija-päivä ja hamppupäivä ja sikolahtipäivä*), *suvēsä* ~ joskus *vuatēssa*, *suvēsä* (SS).

¹ Jo G. A. Avellan mainitsee v:n 1850 Suomi -kirjassa Ulvilasta: *kerran vuotees*, *viikkoos* (ss. 24—25).

ryhmässä: *päiväis*, *vuateis* Yläne (Hovila SS), Pöytyä (Rapola *i*-lopp. dift. s. 35, Lehtisalon mukaan) ~ *sihèm mennē vähäm paljov vuatēs korkõn* Pöytyä (Lehtisalo SS), *päiväs*, *vikkõs*, *vuatēs* Marttila (Alho SS).

Vanhassa kirjasuomessa *päivässä* tyyppiä tavataan Agricolan ajoista lähtien. Agricolan kielessä on ainakin yksi varmasti tähän kuuluva tapaus: Mutta siihen toiseen meni waan wihdoin Wootes yxinens se ylimäinen Pappi (Hebr. 9: 7; Teokset II s. 644), jonka Wootes on — niinkuin Ojan-suu jo on huomauttanut (Suomalainen Suomi 3, s. 118) — luettava *vuotēs*. Jo 1642:n Raamatussa on toisin: kerran wuodes ja 1758:n painoksessa: kerran wuodesa. Mainitusta raamatunkohdasta tavataan myös *kerran vuoteissa* asua. Ala-Satakunnan Huittisissa syntynyt ja Ylä-Satakunnan Pirkkalassa ja Jämijärvellä pappina toiminut Wilh. Carlsson kirjoittaa nim. teoksessaan Uusi Testamentti Selityksineen (esipuhe päivätty Jämi-järvellä 8. 7. 1872): »esirippu, joka eroitti temppelin kaikista pyhimmän osan, kukunka [po. kuhunka] yksin ylimäinen pappi kerran vuoteissa meni sisälle suurena sovintojuhlanan», » — — — johonka yksin ylimäinen pappi kerran vuoteissa meni». On mielenkiintoista panna merkille, että kirjan loppuun liitettyssä osastossa »Muutamia lisäyksiä ja huomattuina painovirheitten oijennuksia» Carlsson kuitenkin hylkää nuo muodot: »vuoteissa, lue wuodessa» ja »vuoteissa, oikeemmin: wuodessa». — Ortografian puutteellisuuden takia ei toisen tavun kestoa voida määrätä seuraavissa Agricolan kielen ajanilmauksissa: Ja ios hen seitzemist *peiues* ricko sinua wastan / ia seitzemist *peiues* pala sinun tyges sanoden (II s. 218), Cadhesti *wijkos* mine paaston (II s. 221); vastaavat kohdat 1642:n Raamatussa: seidzemen kerta päiväs, Cahdesti *wijkos* ja 1758:n Raamatussa: seitzemän kertaa päiväsä, Cahdesti *wijcosa*.¹

Sääksmäkeläisen Hartikka Speitzin kielessä on kirjoitusasut *wijkkohossa* ja *wijkkohos*. Mainitessaan nämä koko vanhassa kirjasuomessa tietävästi ainoalaatuiset muodot, Rapola huomauttaa Speitzin pyrkimyksestä *h*:llisten muotojen säilyttämiseen, mistä sitten on aiheutunut *h* näihinkin tapauksiin (Vir. 1935 s. 348). Speitzin käyttämän ilmauksen takaa kuvastuu hänen kotimurteessaan tänä päivänäkin tuttu *vikkõssa*.

Antti Lizeliuksen Tietosanomissa, jonka kielessä muutenkin on runsaanlaisesti suoraan kansankielestä saatuja piirteitä, puheena oleva ilmaus-tyyppi on kerran diftongillisena: Ne elävät nähdän usiammasti *päiväisä* kiiruhtavan veden tykö (s. 105), ja viidesti pitkävokaalisena: kahdesti

¹ Pitkävokaalinen *vuoteessa* tyyppi näyttää näissä raamatunpainoksissa olevan outo. Pari lisätapausta. 1642:n Raamatussa: wihdoin wuodesa (2 Moos. 30: 10; 3 Moos. 16: 34) ja vastaavat kohdat 1758:n Raamatussa: kerran wuodesa.

Kuukautesa ɔ: *kūkautēsa* (näyten:o), he laskit hejän usiammasti *päivääsä* ulos veden tykö (s. 98), usiamman kerran *päivääsä* (s. 100), jokukerta *päivääsä* (s. 122), kaxi kertaa *päivääsä* (s. 135). Nämä muodot ovat tietysti peräisin kirjoittajan kotimurteesta (Lizeliuksen kotiseudusta ks. esim. LYSMÄH I ss. 120—121). — Niitä ei sitä vastoin esiinny hänen julkisuu-teen saatetuissa Pöytyän ja Mynämäen kirkonkokousten pöytäkirjoissaan (Vir. 1919 ss. 55—72, Varsinais-Suomi I ss. 49—99) eikä »Tiedustuskirjas-*sa*» (Satakunta XII ss. 237—257), jotka muutenkin ovat kieleltään pal-*jon* köyhempiä kuin Suomen kieliset Tietosanomat.

G. A. Avellan on v:n 1850 Suomi -kirjassa (s. 25) huomauttanut Kristil-*lisiä* Sanomia -lehden numeroissa 9 ja 10 olleesta ilmoituksesta, jossa on mm.: » — — — joita annetaan 1 N:o *viikkoossa* taikka 52 N:o *vuoteessa*».

Puheena olevia hämäläismurteille tyyppillisiä *päiväässä* ja *päiväissä* muotoja on selitetty monella tavalla. Vuoden 1850 Suomi -kirjassa olevassa kirjoituksessaan »Kritik öfver sättet att i Finskan uttrycka begreppet om tid» Ala-Satakunnan ja Porin seudun murteiden tuntija G. A. Avellan arvelee, että ulvilalaisen kielessä esiintyvät *vuotees*, *viikkoos* ovat kehitty-*neet* omistusliitteisen illatiivin muodoista *vuoteensa*, *viikkoonsa* (s. 24), jollaisia pidettiin suomen kieleen kuuluvina useissa vanhoissa kieliopieissa (esim. G. E. Eurén, Finsk språklära, ilm. 1849, s. 171; Yrjö Koskinen, Finska språkets satslära, ilm. 1860, s. 58; A. W. Jahnsson, Finska språkets satslära ilm. 1871, ss. 58—59) ja joita tuon ja hiukan myöhäisemmänkin ajan kirjalli-*suuden* kielessä kyllä tapaa.¹

Käsi-*kirjoitukseksi* jääneessä tutkimusluonnoksessaan »(Kielio-*pillisia*) Kielioppisia Tarkkailemia kirjausmuodon vaurastumista varten» (SKS:n arkisto n:o 1694) Antero Varelius muutamassa kohdassa puuttuu *päiväässä* ~ *päiväissä* muotoihin, joista jälkimmäistä hän oli kuullut jo kotimur-*teessaan*. Hän huomauttaa ensin parista seikasta, jotka tekevät mahdotto-*maksi* *päiväissä* muodon samastamisen *päiväässä* inessiivin kanssa: »*vik-
kosenä* (ei: *päiväisenä*), kuuluu näissä määräsanoissa aina *i: päiväissä* (ei: *päivässä*). Myöskin on huomioon otettava että sielläkin, missä sisäinen

¹ *päiväänsä* ym. illatiivien kirjakieleen pääsemistä vastaan taistelivat mm. Ahl-*man* ja Ahlqvist (Mehiläinen 1861 ss. 251—253, Kieletär 2. vihko ss. 3—9, 53, 6. vihko ss. 27—29) pitäen koko tyyppiä erehdyksenä. »Erehdys on sitä painavampi, kuin sen johdosta on täytynyt lauseoppiin tehdä uusi sääntö, jolla sokkaisuudessa ja epä-*selvyydessä* ei ole vertaansa» (Ahlqvist Kielettären 2. vihossa s. 8). Ilmauksesta ks. lisäksi Hakulinen, SKRK II s. 231, jossa mainitaan sitä tavattavan suomen mur-*teissa*. Kirjallisuuden kielessä se ei enää esiintyne. Esim. Nykysuomen sanakirjan kokoelmissa ei sitä ole.

olosia sanotaan yhdellä s:llä (*päiväsä, päivisä*), pannaan näihin määräsanoihin kaksi s:ä, josta, kuin muustakin näkyy näiden erotus emäsanainsa mainitusta siasta» (s. 106). Pohtiessaan muodon alkuperää Varelius arvelee näin: »Erikkoluku sopii ajateltua muodostuneeksi sillä tavoin, että yksikön varteen on liittynyt *-te*, johonka sitten tavalliset siapäätteet. Näin: (*tunti, tuntite, tuntiessa, tuntiissa*) *tunteissa*, (*sekunti, sekuntite*) *sekunteissa** [*alav. Kuin: (*repi, repite, repiessä, repiissä*) *repeissä*]; (*vuote, vuotete, vuoteessa*) *vuoteissa*** [*alav. Kuin: (*luke, lukete, lukeessa*) *lukeissa*], (*suve, suvete*) *suveissa*, (*kuukauteissa*, (*päivä, päiväte, päiväessä*) *päiväissä**** [*alav. Kuin: (*heittä, heittäte, heittäessä*) *heittäissä*], (*viikko, viikkote, viikkoessa*) *viikkoissa** [*alav. Kuin: (*leipo, leipote, leipoessa*) *leipoissa*]; (*puhtee, puhteete, puhteessa, puhte-essa*) *puhteissa*** [*alav. Kuin: (*puhkee, puhkeete, puhkee-essa, puhke-essa*) *puhkeissa* (Tur. = *puhjetessa*)] — — —. Oli mitenkä tahansa syntynyt tämä: *-issa** [*alav. Näin Tur. Sat. — Toisissa puheenparsissa mukaantuu *i* (*e*) edelliseen ääntiöön: *kuukauteessa, päiväässä, viikkoossa* (Renk.)], kumminkin näkyy ettei tällä sanamuodolla ole pohjana vähennyssanan varsi (*tuntise, päiväse* jne.); sillä niilläkin paikkakunnilla, joilla vähennyssanat kuuluvat: *päiväsenä, viikkosena* (ei: *päiväisenä*), kuuluu näissä erikoissa aina *i*: *päiväissä* (ei *päivässä*)» (ss.113—114).

F. F. Ahlmanilla, joka tunsikin vain pitkävokaalisen tyyppin, on siitä mainitussa Mehiläisen kirjoituksessa oma selityksensä: »Sanoille: 'päiväässä', 'viikkoossa' ja 'vuoteessa' on välttämättä ajattelemisen supistuvaiset varret: *päivähä, viikkoho* ja *vuotehe*, joista saadaan nominatiivit: *päiväs, viikos* ja *vuodes* j.n.e. muut taivutus-sijat, vaikk'ei niitä käytetä puheessa». Ahlman torjuu Avellanin *vuotees, viikkoos* muodoista esittämän arvelun pitäen niitä »lyhennyksinä Hämeen sanoista: 'vuoteessa' ja 'viikkoossa'; sillä samatehan monet muutkin suomenkieliset sanat katkotaan länsi-Suomen murteissa».

Ahlqvist astettua Kielettäressään (1872, 2. viikko ss. 7—9, 53) täysin Ahlmanin kannalle. Suomen kielen rakennus-teoksessaan (ilm. 1877) hän huomauttaa uudelleen: »Sen aikamäärän kokonaisuutta, jonka nimi vartalosana on, lausuvat semmoiset johdannaiset kuin *päiväs päivään, viikos, vuodes, vuorokaudes, tiimas*, joita kieli ei käytä muuten kuin inessiivisijassa, vastaamassa kysymykseen: minkä ajan kuluessa?» (s. 42).

Samanlainen käsitys, nimittäin että *päiväässä* (samoin kuin *päiväissä*) on tuntemattoman *päiväs* nominatiivin inessiivi, käy ilmi myös Lönnrotin sanakirjasta, jossa muodot *päiväässä, päiväissä* ja *viikkoossa, viikkoissa* on sijoitettu *päiväs, viikos* hakusanojen kohdalle (*vuodes* nominatiivia Lönnrotilla sitä vastoin ei ole).

Genetzkin pitää inessiiveinä muotoja *päiväässä, päiväissä, pyhäässä*,

suveissa, talveissa, tuntiissa, viikkoossa, viikkoissa, vuoteissa, vuorokauteissa (Suomen partikkelimuodot s. 55, ilm. 1890), mutta ilmauksen *syksyissä* hän katsoo essiiviksi (mt. s. 51).

Salu Latvala piti Ahlaisissa ja Pomarkussa kuulemaansa *vuates* muotoa johdannaismuodon inessiivinä (mt. s. 30)¹. Samanlainen käsitys oli Kannistolla, jonka mukaan *päivässä, päivässä* olisivat »eräänlaisia pidempiä inessiivimuodostuksia» (mt. s. 97).

Esittäessään Agricolan muodon Wootes σ : *vuotēs* Ojansuu samalla antaa oman selityksensä (Suomalainen Suomi 3, s. 118): *talvessa* ym. on rinnastettava hämäläismurteissa tunnettuun muotoon *talvia* 'talvempana' ja verrattavissa muotoihin *talvias, talviainen* 'talven vanha', jolloin kehitys on kulkenut suuntaa *vuotiassa (vuoteassa) > vuoteessa; päivässä* olisi analoginen (pro *päiveessä*).

Tutkimuksessaan *i*-loppuisista diftongeista Rapola mainitsee ohimennen tyyppin *päivässä* ja lausuu samalla pitävänsä mahdollisena Längelmäen murretta tutkineen T. Lindforsin arvelun, että supistumadiftongilliset monikkomuodot joltakin osalta olisivat vaikuttaneet sen syntyyn (s. 35).

Koska kysymys annettujen selitysten lukuisuudesta huolimatta lienee vielä avoin, se kannattanee ottaa uudelleen puheeksi.

Pitkävokaalisen *päivässä* muodon loppuosa on epäilemättä inessiivin päätte, niinkuin jo Varelius, Ahlman, Ahlqvist, Latvala ja Kannisto ovat ajatelleet.² Tämä sopii myös hyvin sen levinneisyyteen, koska sitä tavaataan juuri niissä hämäläismurteissa, missä inessiivin päätteessä on geminaatta-*s*. Niinikään muodot *päiväsä* ja *päiväs* esiintyvät alueilla, joissa inessiivin päätte on *-sa* ja *-s*.³ Kuinka sitten on käsitettävä päätteen edellä oleva pitkä vokaali? Siinä on vaikea asettua Avellanin, Vareliuksen, Ahlmanin, Ahlqvistin tai Ojansuunkaan selitysten kannalle, sillä niiden heikkoudet ovat ilmeiset. Nähdäkseni pitkä vokaali on tarttunut niistä taivutusmuodoista, joissa sitä näissä murteissa esiintyy, nim. partitiivista ja illatiivista, ehkä ennen muuta juuri viimeksi mainitusta, jonka käyttö

¹ Latvalan mukaan tämän johdannaisen genetiivi olisi sellaisissa sanonnoissa kuin *vuateen aikaan* Ahlainen, *Viikkoon aikaan* Merikarvia, *Voorokauteen aikaan* Pomarkku (s. 34).

² Samoin on ajatellut myös Tunkelo sijoittaessaan v:n 1900 Virittäjän kielellisessä asialuettelossa *päivässä* muodon inessiiviin (s. V).

³ Kokemäeltä muistiinpantu *päivässä* (pro *päeväsä*) on joko muistiinpanijan erehdys tai sekamuoto, johon *-ssa* loppu on tunkeutunut diftongillisesta rinnakkaisasusta *päivässä*.

aikaa merkitsevänä on hyvin tavallista.¹ *päivässä* tyyppin muodostumista sopii hyvin verrata sellaisiin tapauksiin, joissa kaksi sijapäätettä on kasautunut peräkkäin tai joissa sijapäätte liittyy taivutusmuodosta abstrahoituun »vartaloon», esim. länsimurteissa: *montā* (levinneisyydestä ks. Kettunen, SM III A n:o 99), *sültä* (ks. esim. LYSMÄH I 149), *paljōta* ks. mt. ss. 121—122. Muodostus tunnetaan laajalti myös Hämeen läänin puoleisissa hämäläismurteissa), *liki meirā* (resp. *meilā*, ks. mt. s. 119), *on ne kertällensap pestü* Karkku, (jyvät) *oli heitetty kertāsēm perällen* Pälkäne, *hänēsēn* Lavia (harvin.), Kankaanpää (harvin.), Hongonjoki (harvin.), *minūsēn* Kankaanpää (satunn.), (nuorissa murteen sanoissa:) *museçōssa* Längelmäki, *museçōhon* kaikkialla yläsatakuntalaisissa murteissa ja laajalti muissakin hämäläismurteissa (esim. Längelmäki, Ruovesi, Pälkäne), *lüseçōhon* kaikkialla yläsatakuntalaisissa murteissa, *amerikkāsa* Mouhijärvi, Hämeenkyrö (resp. -*ā*-), *amerikkās* Siikainen, *amerikkāsēn* Punkalaidun, Hämeenkyrö (resp. -*ā*-); vrt. lisäksi esim. adjektiivin *kerttäl-linen* (LYSMÄH I 35). Hyvin lähelle *päivässä* muotoa tulevat esim. Kaniston Urjalassa kuulema *Kolmek kertaa me siällä ehlimme ruakaväliissä ajaa* (Lauseopillisia havaintoja 98) ja alempana olevat Setälän mainitsemat tapaukset. — Setälän lauseopillisessa tutkimuksessa Koillis-Satakunnan kansankielestä on nim. esimerkkilauseet: *Yhlenksäntoista ja kahlenkymmenen vualen sisäässä Kuru*, *Kyllä niitä neljä viis haulataan pyhäässä Ruovesi*, joiden muodot *sisäässä* ja *pyhäässä* Setälä käsittää syntyneiksi seuraavasti: »Että nämä ovat inessiivejä j o h d a n n a i s m u o d o i s t a (harvennus allekirj.), eivätkä muuttuneita illatiiveja, sen todistaa sekin, että olen kuullut muitakin sijoja tämmöisistä johdannaisista; esim.: *Kyllä hän siällä viikkoon aikaa viipyy*; *Hän meni sinne viikkooks* (Länsi-Suomesta); *Se luki sen kertaaseen* (Hämeestä)» (s. 65). Niinkuin J. Mägiste kirjoituksessaan *Käändelõpp tüve- ja tuletuselemendina eestis ja lähemais sugukeelis* (Kultuuri ja teaduse teilt, Tartto 1932) on jo huomauttanut, niin uskottavampaa kuin pitää niitä jonkin tuntemattoman johdannaisen inessiivinä, on ajatella inessiivin päätteen liittyneen partitiiviin tai illatiivin pitkään vokaaliin (s. 184).

Diftongillinen *päiväissä* tyyppi on nähtävästi *päivässä* alueelle kehkeytynyt sivumuoto, joka on syntynyt nojautumalla näissä murteissa tunnet-

¹ Hämäläismurteiden *kahdesti päiväässä* tai *päiväissä* muodostuksia vastaakin itämurteissa illatiivi: *kahdesti päivään*, esim. *Em minä o lypsänä tuota lehmiä enää ku kerta päevää*, *kerta viikkoo meillä leivotaan*, *kerran vuotee käy rippikirkossa Pertunmaa* (Salminen SS), *kolomasti viikkoon* Sonkajärvi (Pyhänen SS), *Meijän isä käypi kahesti vuoteen kirkossa* Pielisjärvi (Kontkanen SS), *kahestip päivvään*, *kahestiv viikkōn* Kiihtelysvaara, ym.

tuihin ja paljon viljeltyihin ajanilmauksiin *pääsiäissä, loppiaissa, laskiaissa* (ehkä myös *kevällä*¹). Viimeksi mainittujen analogiavaikutus on ollut niin tuntuva, että länsiyläsatakuntalaisten murteiden eteläosassa on geminaat-ta-s (*päiväissä*), vaikka inessiivin päätteenä on tällä alueella -sa — seikka joka kummastutti jo Vareliusta.²

Tässä esitetyn selityksen mukaan diftongillinen tyyppi *päiväissä* on pitkävokaalista nuorempi. Kun *päivässä* tyyppin levinneisyys on niin laaja ja koska sitä tavataan vanhimmassa kirjallisuudessa jo Agricolan ajoista lähtien, sitä voidaan pitää melkoisen vanhana, todennäköisesti keski-aikaisena Satakunnan — Hämeen murteiden muodostuksena.

PERTTI VIRTARANTA

Tyyppi meidän mennään.

Olen merkinnyt Etelä-Pohjanmaan murteesta³ esimerkit *meirän_olla-han kans huamenna rihellä / onko teirän_oltu tervehiä?* / *Matti ainakin sanō jotta heirän_ei annetam mitä* [lahjakeräykseen] / *Penttiläl lähäretähäj jo ehtolla nittämähäm püärtänötä*, joissa passiivisen verbimuodon ohella ikäänkuin subjektina käytetty genetiivi ilmaisee sen sosiaalisen yhteisön, jonka jäsenistä joku, jotkut tai kaikki suorittavat verbin ilmoittaman tekemisen. Genetiivissä oleva sana on monikollinen persoonapronomini, talon tai kylän nimi.⁴

¹ Diftongillinen *kevällä* esiintyy — useimmiten pitkävokaalisen *kevällä* (resp *kevällä, kevällä, kevällä* ym.) muodon ohessa — laajalti hämäläismurteissa, esim. Tyrvännössä, Tuuloksessa (täällä *keväl*), Kangasalla, Virroilla, Kihniöllä, Karviassa (myös: *se jäi keväimpähän* 'keväämmäksi, lähemmäs kevättä'), Parkanossa, Kaanpäässä, Hämeenkyrössä ja Karkussa.

² Otaksumalle *päiväissä* < < **päivähisnä* ei saa tukea *päiväissä* tyyppin alueelta, missä ei esiinny eikä liene koskaan esiintynytkään muotoja *päivä(h)inen, viikko(h)inen, vuote(h)inen* (ks. Tunkelo, Vir. 1930 ss. 386 —). Niitä on vasta kaakkoishämäläisissä murteissa, joissa *hinen* -loppuisiin nomineihin on liittynyt useita *inen* -loppuisia (ks. Lindén, KHMÄH I 119): *tiäthä sen nü päivähiseks* (so. koko päivän kestäväksi) *tüäk-ses, kolmevikkohin* (vanh.) *on se joka on kolmev vikov vanha* ~ myös *kolmevikkoin, kolmeppäivöin tüä* Myrskylä (Vir. 1930 s. 386), *koko päivähiser ruçan* Anjala, *süksühiset Iitti* (Lindén, mt. II s. 138), (joskus) *Kylhän sen työn ehtii päiväisessään* (tai *päivähisessään*) *tehlä, jos oikee lujille ottoa* (Stenroth SS).

³ Kaikki kirjoitelmassa esiintyvät EP:n murteen esimerkit ovat Nurmosta ja Lapualta.

⁴ Olisi houkuttelevaa puhua pronominaalisesta kodinnimestä (vrt. TUNKELO Vir. 1933 ss. 20—26), koska sanotaan esim. (hyvin köyhällä) *ei_j_ök kotua ei meirä* mutta pers. pronominiin genetiivi ei tarkoita ainoastaan 'meidän, teidän, heidän